

UDC 338.49:615.838(497.11 Ниш)"1927/1934"(091)
321.61:929 Карађорђевић А.
Претходно саопштење

Ђорђе Стошић¹, виши документатор
Никола Миловановић², мастер историчар
Завод за заштиту споменика културе Ниш
Србија

Њ. В. КРАЉ АЛЕКСАНДАР ПРВИ КАРАЂОРЂЕВИЋ У НИШКОЈ БАЊИ

Апстракт: Честе посете Њ. В. краља Александра Првог Карађорђевића Нишу, у периоду од 1927–1934. године, односно провођење одмора у Нишкој Бањи били су догађаји од изузетног значаја за развој Нишке области. Дневна штампа извештавала је о овим краљевим боравцима и на тај начин популарисала и промовисала лековитост Нишке Бање. Избором Нишке Бање као свог најбитнијег места за одмор од напорних државничких дужности, краљ Александар Карађорђевић пресудно је утицао на развој овог лечилишта.

Кључне речи: краљ Александар Карађорђевић, Нишка Бања, извештавање штампе

Увод

Вест о атентату на Краља Александра је 10. октобра 1934. године допрла у Ниш у 19.30 часова. Ниш дубоко је узрујала ова вест. Погибнија Краља Александра посебно је болно одјекнула у Нишкој Бањи. Нишка Бања је изгубила свога највећег добротвора. Краљ Александар је у периоду од 1927–1934. године више пута боравио у Нишкој Бањи, са којом се сродно тако да су га мештани много волели. Надморска висина од 300 метара, заштићеност брдима од ветрова и магле, топли радиоактивни извори од 36,6 °С, тихе ноћи и чист ваздух учинили су Нишку Бању идеалним местом за одмор југословенског владара, уморног од вечитих политичких трзавица. Александар Први Карађорђевић је овде налазио оздрављење и обнављао енергију за све сложеније и замршеније државничке обавезе. Захвални грађани Нишке Бање и Ниша извршили су откривање и освећење споменика блаженопочившем краљу у 10 часова пре подне на Видовдан 28. јуна 1936. године у Нишкој Бањи. Спомен бисту подигла је Општина града Ниша.

¹ *djordje.stosic@zzsknis.rs*; Ђорђе Стодић, Institute for Cultural Heritage Preservation Niš, Serbia

² *nikolamil93@gmail.com*; Никола Миловановић, Institute for Cultural Heritage Preservation Niš, Serbia

Развој Нишке Бање почео је деценију раније, када је краљевим Указом од 3. фебруара 1927. године потврђено решење Народне скупштине донешено на 114. редовном састанку, одржаном 18. октобра 1926. године – да се село Нишка Бања, у Области Нишкој, одвоји од општине јелашничке и образује засебну општину.³

Иако је Нишка Бања већ у то време уживала статус државне бање чија је температура радиоактивне воде 36°C која лечи реуматизам, неуралгију и ране, са стално запосленим хамамцијом, њено уређење је било још примитивно, готово сеоско. Интерес за лечење био је слаб, а њена блага била су недовољно позната, готово неискоришћена. Опис Нишке Бање који је објављен у *Српској независности* од 25. 11. 1882. године веома је значајан за познавање историје развика овог места: „Бања нишка јесте топла, јак извор одмах испод једног великог брда (Коритничко брдо). Извор је тако јак да је одмах на отоку као нека речица, а 2–3 стотине корака међу воденице на топлој води. Сам је извор ухваћен, обзидан и надзидан као неки казамат за купање. Тако су још турци оставили. Осим тога има неке 3 или 4 механе ту, где се човек може одморити и прихватити јелом и пићем. Нишка Бања јесте за сада само нишки излаз, где Нишлије лети и иначе излазе на ручкове, на ужину или на вечеру. Она још није стекла онај глас какав имају бања у алексиначком, брестовачка, рибарска и др. топле воде у Србији. Добро би било да се ближе определи да ли је, осим топлоте, вода ова иначе лековита, јер јој је због близине Ниша лако доћи и ова је бања на врло удесном месту”.

Статистички годишњак за Краљевину Србију који је објављен 1. 1. 1902. бележи да је у Нишкој Бањи током 1898. године било свега 19 посетилаца на лечењу. Функционисало је једно купатило са 12 мраморних када и 11 соба за посетиоце. У бањи се налазило и старо купатило из доба турске управе. Турци су у циљу коришћења лековите воде саградили хамам са једним мушким и једним женским базеном кроз које је непрекидно текла топла вода.

Благодети Нишке Бање краљ Александар је увидео током Првог светског рата, бораваћи у Нишу, тадашњој ратној престоници Србије. Забележено је да је Њ. В. престолонаследник Александар у друштву француског посланика г. Бопа и г. Јована М. Јовановића Пижона, помоћника министра иностраних дела 1914–1915. године, 17. априла 1915. године направио излет аутомобилом до Нишке Бање. Била је то прва краљева посета Нишкој Бањи.⁴

Успон овог лечилишта почиње нешто касније, планским избором Нишке Бање као места за одмор и лечење краља Александра I Карађорђевића. То је пресудно утицало на одвикавање од старинских обичаја, односно да се другим очима почне гледати на Нишку Бању. Маја 1932. године управа Нишке Бање расписала је конкурс да је потребан један стручни самостални баштован са сталном службом и редовном платом од 1500 дин. Тражило се квалификовано лице, а

³ *Полиција*, свеска за април, бр. 7 и 8, 1927, стр.306.

⁴ „Дневне вести: Престолонаследник на излету”, *Правда*, 18. 4. 1915.

првенствено су имали они која су већ радили као баштовани по већим бањама или другим сличним установама.⁵

Такође, због повећаног интересовања, пораста броја посетилаца, и изградње нових капацитета за смештај урађен је регулациони и нивелациони план који је свестрано решио уређење Нишке Бање. План је одобрило је Министарство грађевина у октобру 1933. године. Израдили су га архитекта техничког одељења Моравске бановине Павле Лилер и архитекта Душан С. Миросављевић. Истовремено је одобрен и пројекат Новог купатила који је израдио архитекта Павле Лилер, а пуштено је у рад 1936. године.

Новоизграђени хотели и виле поседовале су водовод и канализацију, и пружали су бањским гостима задовољавајући луксуз, а уређени паркови, организовани концерти и „дансинг” омогућавали су леп провод. Управа Нишке Бање рекламирала је бању као једину у држави у којој је омогућено купање у текућој минералној води. Изграђени путеви и железничка мрежа омогућавали су излете на све стране. Током главне сезоне Нишка Бања се претварала у један жив и разноврстан кутак за разоноду. У августу 1932. године у хотелу господина Миленковића бележио се рекордан број посетилаца, свирао је студентски оркестар „Доли бојс”, а на крају сезоне организовано је и бирање мис Нишке Бање. У хотелу „Ђока Јовановић” који је саграђен 1932. године, одржани су боксерски мечеви за првенство Моравске бановине 3. септембра 1933. године. На такмичењу су узели учешћа боксери из Ниша, Крагујевца и Зајечара. Бања је за кратко време постала толико популарна да је генерална дирекција државних железница у Београду ставила у саобраћај популарни воз Београд – Нишка Бања и обратно. Воз је полазио из Београда у 6.40, а долазак у Нишку Бању био је у 10.55. Повратак из Нишке Бање био је у 19.12, а долазак у Београд у 23.35. За овај воз штампане су специјалне карте.

Редовни гости бање били су: српски књижевник и издавач Геца Кон, затим професор београдског универзитета Божа Марковић, југословенски политичар Андрија Радовић, радикалски првак Аца Станојевић, политичар Драгиша Цветковић, индустријалци Теокаревићи и др.

Њ. В. краљ Александар Карађорђевић у Нишу и Нишкој Бањи 1927.

Краљ Александар је почетком јуна 1927. године боравио у Нишу и том приликом је посетио и Нишку Бању. Његов долазак инициран је свечаним откривањем споменика Стевану Синђелићу испред Теле-куле и споменика на Чегру 1. јуна 1927. године. Свечаности је присуствовао Њ. В. краљ Александар у пратњи дипломатског кора.⁶ Недељу дана пред откривање споменика на Чегру, новински

⁵ „Огласи”, *Правда*, 13 .5. 1932.

⁶ „Свечано откривање споменика Стевану Синђелићу у Нишу”, *Застава*, 2. 6. 1927.

лист *Време* доводио је у питање долазак краља Александра због здравствених проблема. Краљ је извесно време провео на лечењу и одмору у Врњачкој Бањи. Споминјало се да је савет краљевог лекара Чедо Михајловића био избегавање догађаја.⁷ Лечење у Врњачкој Бањи завршио је 31. маја након чега се упутио за Ђу-нис где га је чекао воз. Следећег јутра на железничкој станици у Нишу дочекао га је Одбор за подизање споменика, председник Нишке општине Драгиша Цветковић, Никола Узуновић и бројне званице. Одатле је аутомобилом отишао до Ђеле-куле испред које је откривен споменик Стевану Синђелићу, а затим и споменик на Чегру. Дан је провео у Нишу, присуствовао је отварању зграде нове Сокола-не испред које је био постављен славолук са натписом „Здраво Краљу Витеже”. Вече је провео на Банкету одржаном у 20 часова у Официрском дому, након чега се повукао у дворски воз.⁸ Сутрадан је краљ Александар аутомобилом обишао јужне крајеве, посетивши Белу Паланку, Пирот, Цариброд, Власотинце. Трећег дана краљ је посетио Саборну цркву у Нишу, новоизграђени Енглеско-српски дом у коме је посетио ратне сирочиће, и Цркву Св. Пантелејмона. Александар се 3. јуна поподне у 6 часова, у пратњи ађутанта пуковника Драгутиновића одвезао до Нишке Бање, где су железничари славили своју славу. Вече је искористио да проведе у Бањи, која је деловала лековито на њега.⁹

Ненајављена краљева посета Нишу и Нишкој Бањи 1928.

Краљ, који је неколико дана провео у Тополи на одмору, изненада је 16. маја поподне у 4.35 часова стигао је на нишку железничку станицу. Дворски воз који се на нишкој станици задржао неколико минута на колосеку фабрике Монопола дувана ушао је у двориште фабрике у 4.55 часова. У салонском вагону на отвореним вратима стајао је маршал Двора г. Аца Димитријевић, а иза њега краљ који је дочекан од помоћника команданта пете армијске области дивизијског генерала г. Митровића, великог жупана нишке области г. Рашковића, поглавара среза нишког г. Богољуба Марковића, посланика Драгише Цветковића и др. Иако краљев долазак није био објављен, нишке упице биле су врло живе. Нарочито је много света било у Немањиној улици (данас улица Стефана Немање). При изласку из дворишта фабрике маса света бурно је клицала Краљу. У 5.15 краљ се са маршалом двора одвезао аутомобилом до Нишке Бање. У Нишу и Нишкој Бањи је остао два до три дана. Одсео је у стану директора фабрике дувана г. Марка Марковића, у самој фабрици.¹⁰

⁷ „Свечаност у Нишу, Свечано освећење споменика на Чегру”, *Време*, 29. 5. 1927.

⁸ У славу Синђелића и његових Ресавца, *Полиџика*, 2. 7. 1927; „Говор Њ. В. Краља на Банкету у Нишу”, *Правда*, 2. 6. 1927; „Краљ је јуче открио споменик Војводи Стевану Синђелићу и друговима”, *Време*, 2. 6. 1927.

⁹ „Краљев боравак у Нишу”, *Време*, 4. 6. 1927.

¹⁰ „Краљ је јуче посетио Ниш и Нишку Бању”, *Време*, 20. 5. 1928.

Краљ се вратио у Ниш 26. маја, после тродневне посете Тимочкој крајини, возом који је ушао у двориште Монопола дувана које се налази у непосредној близини нишког Старог гробља. Ујутру је Краљ изишао из воза и у друштву директора Монопола г. Марка Марковића шетао по монополском парку. Обишао је и прегледао фабрички магацин дувана. По изласку из магацина, обишао је Нишко гробље на Горици. Краљ је обилазио поједине гробове и читао натписе на њима. За овај боравак у Нишу везана је и следећа анегдота: Како је у Нишу услед честих киша на појединим местима велико блато, директор г. Марковић, који је био у плитким лакованим ципелама се прилично укаљао. Краљ који је био у чизмама рекао је смешећи се: „Видите да су боље чизме од лакованих ципела”.¹¹

Успон Нишке Бање и краљев боравак 1930.

Прва декада постојања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно десетогодишњи период владавине краља Александра био је испуњен тешким политичким борбама, бригама и напорима. Појава ревизионистичких тенденција у спољној политици суседа, стална унутрашња државна криза Краљевине СХС и хронична политичка и национална нестабилност које су утицале на увођење Шестојануарске диктатуре (6. 1. 1929. до 3. 9. 1931.), видно су оставиле трага на краљу Александру. Изненадни долазак на одмор у „живописну и романтичну” Нишку Бању 4. маја 1930. године несумњива је потврда да су краљу суштински били неопходни одмор, сигурност и исцељење у „домаћој” атмосфери.

Позната је чињеница да је Александар био војнички дисциплинован, од 8 до 10 часова преподне је проводио време у купању, а затим се после купања повлачио у вилу „Оливера” где је остајао до 16 часова. Готово сваког дана је након тог времена краљ ишао на излете у околини Ниша, обилазећи села у којима се сретао са народом и разговарао. По повратку са излета повлачио се у вилу ради одмора до вечере, а затим је излазио у бањски парк где је проводио у шетњи по неколико сати, и остајао до дубоко у ноћ. Приликом јутарњих одлазака на купање, приметио је да брдо Коритњак изнад Нишке Бање није довољно пошумљено. Због тога је издао налог да се брдо пошуми.¹² Такође, краљ је примио и Стојана Настића, златара из Кичева. Настић је краљу поклонио сребрну сабљу, која је била дар престолонаследнику Петру. Сабља је била тешка 1.5 килограма, и била је украшена филигранским шарама и на себи имала четири златне круне. Златар је круну ручно радио две године.¹³

Током одмора краљ се веома интересовао за модерно уређење Ниша, а нарочито га је интересовало стање започетих радова на подизању канализације,

¹¹ „Краљ обилази гробље у Нишу”, *Време*, 27. 5. 1928.

¹² „Њ. В. Краљ у Нишкој Бањи”, *Политика*, 4. 5. 1930.

¹³ „Њ. В. Краљ у Нишкој Бањи, Њ. В. Престолонаследник добио је од једног златара из Кичева врло лепу сабљу”, *Време*, 9. 5. 1930.

трамваја, водовода, калоричне централе код Црвеног крста и хидроелектричне централе на Нишави у Сићеву. Поред тога веома се занимао и за економске прилике Ниша. Председник Нишке општине г. Милорад Чавдаревић исцрпно је реферисао краљу Александру о стању ових радова. Током свог одмора краљ је обављао и редовне државничке дужности, доносио је решења и указе, примао у аудијенције министре и сл.

Последњег дана боравка краљ је одликовао председника Бањске општине Душана Петковића орденом за заслуге Краљевском дому. Забележене су владареве речи: „Нишка Бања је врло пријатно место за одмор и ја ћу је с времена на време посећивати, кад будем имао прилике”. Нишку Бању је напустио 28. маја 1930. године у пратњи маршала двора Аце Димитријевића, адвоката Александра Слеччевића и Душана Манојловића директора Есконтне банке. Краља је испратила цела бањска управа са Вујицом Пантелићем, управником Бање и доктором Костом Панајотовићем и мноштвом света. Тачно у 11 часова, дворским возом краљ је кренуо за Београд, док су на станици стајали бан Моравске бановине г. Марко Новаковић, банска управа и маса народа која је испратила свог владара.¹⁴

Прилика се указала већ на јесен 1930. године, а Александар Први Карађорђевић је боравио у Нишкој Бањи у периоду од 18. 9. 1930 до 12. 10. 1930. године. За смештај је била резервисана вила „Оливера”. Пред вилом га је дочекао председник Бањске општине г. Душан Петковић, управник Бање г. Вујица Пантелић, бањски лекар г. др. Коста Панајотовић и Оливера кћи г. Александра Слеччевића, адвоката из Ниша, која му је предала букет цвећа. Краљ је био врло задовољан сазнавши од лекара Панајотовића да је температура лековите воде 38 °С. Био је ово други боравак краља Александра у Бањи 1930. године.¹⁵ Овог пута, забележени су доласци министра финансија Станка Шаврљуге, министра трговине и индустрије Јураја Деметровића који су излагали реферате о државним питањима.¹⁶ Нишку Бању посетио је и кнез Павле Карађорђевић. Карађорђевићи су се из Нишке Бање 9. октобра заједно упутили на Косово и Метохију, где су присуствовали отварању рудника и прашишта Трепча.¹⁷

Краљ Александар у Нишкој Бањи 1931.

Боравак краља Александра током 1931. године потврђују краљевски укази који су објављивани у Нишкој Бањи, у Службеном војном листу. Краљ је у

¹⁴ „Њ. В. Краљ се вратио са одмора из Нишке Бање у Београд”, *Време*, 29. 5. 1930.

¹⁵ „Њ. В. Краљ у Нишу и Нишкој Бањи”, *Време*, 19. 9. 1930.

¹⁶ „Повратак Министра финансија из Нишке Бање”, *Време*, 3. 10. 1930; „Повратак Министра трговине из Нишке Бање”, *Време*, 5. 10. 1930.

¹⁷ „Њ. В. Краљ у Скопљу, Краљ је посетио Банску управу, учитељску школу и Велику медресу”, *Време*, 10. 10. 1930. „Историјско учешће Краља Александра приликом отварања рудокопа Трепча”, *Време*, 12. 10. 1930.

периоду од 10–30 септембра 1931. године издао више указа из Нишке Бање.¹⁸ Издава се Указ о превођењу армијског генерала Петра Р. Живковића у резерву, а донешен је 24. септембра у Нишкој Бањи.

Непосредно пре краљевог доласка у Нишку Бању прокламован је Октроисани или Септембарски устав 3. септембра 1931. године, чиме је формално завршен период монарходиктатуре. Сагледавши унутрашњу и спољно политичку ситуацију 10. септембра 1931. године, краљ је баш из Нишке Бање потврдио нови Закон о избору народних посланика за Народну скупштину.¹⁹ Издавање краљевских указа и потврђивање закона скрећу пажњу на то да је краљевска дворска канцеларија била добро организована и да је успешно функционисала, односно да је Александар Први Карађорђевић несметано могао да управља државом из Нишке Бање.²⁰ Доношење пресудних одлука и организовање државне власти свакако су оптерећивале и умарале Александра, због чега се он и повлачио у окриље бање. Његов одмор у Нишкој Бањи септембра 1931. године поклапа се са периодом обнављања парламентаризма у Краљевини Југославији.

Прослава десетогодишњице брака краљице Марије и краља Александра 1932.

Очигледно је да су претходни боравци били веома делотворни, јер се током 1932. године краљ Александар два пута одмарао у Нишкој Бањи. Новоизграђена вила „Јела” (Краљева вила), у власништву краљевог личног адвоката и пријатеља Јована Јоце Тодоровића, први пут је примила свог најважнијег госта 30. маја 1932. године. Повлашћено туристичко друштво „Морава” је излазећи у сусрет краљевој посети обогатило бању степенастим шетним стазама уз брдо Коритњак и новим клупама распоређеним по бањском парку.²¹ Краљ је првих неколико дана боравка бањи провео у потпуној тишини и миру.

У Нишку Бању је 7. јуна 1932. године стигла и краљица Марија, која је из Тополе допутовала аутомобилом којим је сама управљала. Краљ Александар је пошао у сусрет Краљици, са којом се срео у Алексинцу, и одакле су се заједно довели у Бању.²² У склопу прославе њихове десетогодишњице брака, 9. маја је скоро целог дана у „маршалату” Двора у Нишкој Бањи трајало уписивање у дворску књигу. Краљевски брачни пар је свој брачни јубилеј, 7. и 8. маја заједно прославио и обележио у Нишкој Бањи. Краљица је остала два дана, а на дан јубилеја у

¹⁸ Краљеви укази донешени у Нишкој Бањи, 10, 17, 20, 21. и 30. септембар.

¹⁹ Закон о избору народних посланика за Народну скупштину, *Политика*, 12. 9. 1931.

²⁰ Овакав начин управе био неопхадан јер је краљ владао на основу Закона о краљевској власти и врховној државној управи који је донешен 6. 1. 1929.

²¹ „Писмо с Нишаве”, *Правда*, 28. 5. 1932; „Бављење Њ. В. Краља у Нишкој Бањи”, *Правда*, 31. 5. 1932.

²² Краљица Марија Карађорђевић Друга је ћерка румунског краља Фердинанда Хоенцолерна и румунске краљице Марије, принцезе од Велике Британије и Ирске. Краљица Срба, Хрвата и Словенаца постала је 1922. године удајом за краља Александра Карађорђевића.

бањи су током целог дана стизали букети цвећа за краљицу. Особито су били леви букети бана Моравске бановине Јеремије Живановића. Краљица Марија се својим аутомобилом, којим је поново сама управљала, вратила за Београд.²³

Други боравак краља Александра 1932. године у Нишкој Бањи почео је 11. септембра. Краљ је још с пролећа 1932. године подарио 50.000 динара Нишкој Бањи, да се бетонирају околне пукотине и уреди извор „Сува Бања”.²⁴ Приликом тадашњег бављења краља спроведена је вода са врела Сува бања за 150 метара и направљен је јавни базен на услузи грађанима. Топла вода коначно је 28. септембра пуштена у базен. По краљевој жељи одмах је приступљено подизању одморишта и кабина. Радови су стајали 80.000 динара, а извршени су на трошак краља.²⁵

Бављење краља у Нишкој Бањи током септембра 1932. године оставило је лепе успомене код народа у овоме крају. Краљ је за време свога деветнаестодневног боравка учинио многобројне излете у ближу и даљу околину Ниша. Обично је на путу сусретао сељаке и разговарајући са њима, интересовао се о економским, просветним и здравственим приликама у њиховом крају. Нарочито са великим одушевљењем примљен је дар краља од 100.000 динара за подизање болнице у Белој Паланаци. Такође је оставио врло леп утисак и дар од 50.000 динара за унапређење Нишке Бање.

Њ. В. краљ је изразио жељу да се Нишка Бања што пре унапреди, тако да за кратко време постане једна од модерно уређених бања која ће привући пажњу не само наших држављана него и странаца, јер према мишљењу стручњака, то је једна од врло лековитих и одличних бања. Према жељи Њ. В. краља предузети су извесни радови који треба да се заврше до краја ове године. Укупна вредност радова који су предузети о трошку Њ. В. краља износила је 200.000 динара.²⁶ Краљ је провео на одмору 19 дана, након чега се осећао веома добро и био задовољан лековитошћу Нишке Бање.

Два „ненајављена” боравака краља Александра у Нишкој Бањи 1933.

Владар је допутовао у бању 13. маја 1933. године. У пролазу кроз Ниш, срдечно је поздрављен, иако се за његов долазак није раније знало. Пред вилом „Јела” сачекао га је управник Нишке Бање г. др. Шијачки и председник општине Душан Петковић. После поздрава са њима краљ се повукао.²⁷ Следећег дана је отпутовао у Зајечар на свечаности које су организоване у оквиру стогодишњице

²³ „Долазак Њ. В. Краљице у Нишку Бању”, *Време*, 8. 6. 1932; „Прослава десетогодишњице Краљевог венчања у Нишкој Бањи, Њ. В. Краљица отпутовала је јуче за Београд”, *Време*, 10. 6. 1932.

²⁴ Извор Сува бања данас је познат као врело Сува бања.

²⁵ „Њ. В. краљ за Суву бању”, *Време*, 29. 9. 1932.

²⁶ „Повратак Њ. В. Краља из Нишке Бање”, *Време*, 30. 9. 1932.

²⁷ „Њ. В. Краљ у Нишкој Бањи”, *Правда*, 15. 5. 1933.

прославе ослобођења Тимочке Крајине, а потом се вратио у Нишку Бању. Затим је 16. маја 1933. године посетио и Владичин Хан, где је у среском начелству провео извесно време интересујући се за прилике у срезу.²⁸ Из Нишке Бање 19. маја је одговорио америчком председнику Френклину Рузвелту на посланицу о раду на одржавању мира у свету, а већ 20. маја посетио је Скопље, Велес и Прилеп, и потом се преко Косовске Митровице и Рашке 21. маја вратио за Београд.²⁹

Краљ се изненада, по други пут 1933. године, 11. октобра у 5.15 часова поподне појавио у Нишкој Бањи. Одмах по доласку Њ. В. краљ се повукао у вилу „Јела”, а затим је убрзо отишао на купање. Председник Министарског савета г. др. Сршкић је 14. октобра 1933. године краљу поднео реферат о текућим државним пословима. У исто време у Нишкој Бањи био је и министар иностраних послова г. Богољуб Јевтић који је такође рефесао о пословима свога ресора.³⁰ Након тога, Александар се потпуно препустио одмору и топлој бањској води. У Београд се вратио тек 26. октобра.³¹

Краљев боравак у Нишкој Бањи 1934.

Током 1934. године краљ је већ по свом устаљеном обичају боравио у два наврата у бањи. Први пут је допутовао 1. априла 1934. године у пратњи ађутанта генерала Вељковића. До Ниша је путовао брзим возом из Београда, који је стигао у три часа поподне. Маса света поздравила је Њ. В. краља приликом доласка на железничку станицу. Од Ниша се одвезао до Нишке Бање аутомобилом.³² Васкршње празнике (8. април 1934. године) провео је у Нишкој Бањи, а на одмору је остао до 11. априла 1934. године.³³

Други боравак у Нишкој Бањи био је у првој половини августа 1934. године. На одмору је остао до 11. августа. Лековита Нишка Бања постала је већ уобичајена дестинација за одмор и лечење краља Александра, а шутири новински извештаји из тог времена више нису придавали значај посетама као што је то био случај претходних година. Био је ово последњи одмор југословенског монарха у Нишкој Бањи.

²⁸ „Њ. В. Краљ у Нишкој Бањи”, *Правда*, 17. 5. 1933.

²⁹ „Одговор Њ. В. Краља на посланицу г. Рузвелта”, *Политика*, 20. 5. 1933.

³⁰ „Председник Министарског савета др. Сршкић и министар иностраних послова Јевтић у Нишкој Бањи”, *Време*, 16. 10. 1933.

³¹ „Њ. В. Краљ у Нишкој Бањи”, *Време*, 12. 10. 1933.

³² „Њ. В. Краљ у Нишкој Бањи”, *Правда*, 2. 4. 1934.

³³ „Повратак Њ. В. Краља”, *Правда*, 13. 4. 1934; „Наредба бр. 6752, Министра Војске и Морнарице за 10 април 1934. године за сву војску и морнарицу”, *Службени војни лисци*, 20. 4. 1934.

Закључак

Активности краља Александра у периоду од 1927–1934. године у Нишу и Нишкој Бањи уско су везане за његов лични допринос развоју Моравске бановине (1929–1941) са седиштем у Нишу. Остварен је велики напредак у развоју саобраћајница, израђен је пут (друм) од Црвеног Крста до Ђеле-куле у Нишу, и посебно део од Ђеле-куле до Нишке Бање. Упоредно је развијана железничка мрежа, са главним чвором у Нишу. Ниш је 1930. године добио трамвајски превоз на релацији Ниш – Нишка Бања, а нова хидроелектрична централа у Сићеву почела је да ради у августу 1931. године. Створени су бољи услови за развој и унапређење туризма и лечења у Нишкој Бањи. Краљевим избором Нишке Бање као свог сигурног уточишта и места за одмор, допринело је њеној популарности. Краљем двадесетих и у првој половини тридесетих година 20. века Нишка Бања коначно добија регулациони план, изграђено је ново савремено купатило, уређени су паркови и централна шеталишта, подигнути су следећи хотели: Хотел „Ђока Јовановић“, Бановински хотел, Хотел „Миленковић“, Хотел „Дубровник“. Боравци краља утицали су да локални политичари, привредници, адвокати из Ниша и околине отпочну са изградњом атрактивних приватних вила. Нишка Бања доживљава напредак и постаје пожељна туристичка дестинација и лечили-ште у Краљевини Југославији. На Видовдан 1936. године, у знак сећања на Њ. В. краља Александра, подигнута је спомен биста на платоу централног степеништа Нишке Бање. Ово спомен обележје уништено је након Другог светског рата.